

שו"ת באינטרנט: יתרונות וחסרונות

הרב אבי הלוי לוי, רב במודיעין

הקדמה

תופעת השאלות ותשובות (שו"ת) החלה להתפתח כבר בימי הגאונים. קהילות שהתעוררו אצלן שאלות בהלכה, בהבנת הגמרא או בנושאים באמונה היו שולחות איגרות עם שאלותיהן אל הישיבות בבבל, ולאחר זמן מה נשלחו התשובות בחזרה. מאז נמשכה תופעה זו במלוא עוזו בכל התקופות ובכל תפוצות ישראל, ובעקבות כך זכינו שהתפרסמו ספרי שו"ת רבים של הראשונים והאחרונים.

השו"ת באינטרנט החל להתפתח עם התרחבות השימוש באינטרנט בציבור הדתי.

במבט ראשון נראה אמנם כי השינוי היחיד בין השו"ת בתקופה הקדומה ובין השו"ת באינטרנט הוא רק המהירות שבה ניתנת התשובה לשואל. אך מבט מעמיק יותר מגלה כי שינויים נוספים התרחשו בעקבות כך. למשל, בעבר השאלות הגיעו לרב המקומי והוא, במקרה הצורך, ניסח את השאלה ושלה אותה לגדולי התורה. כיום בעידן האינטרנט השואל כותב בעצמו את השאלה ושולח אותה לרב שאותו הוא חפץ לשאול. שינוי זה הביא לסגנון שאלות ותשובות ייחודי שאינו מוכר לנו מספרי השו"ת הוותיקים.

במאמר זה ננסה להעלות כמה מהיתרונות והחסרונות שבשימוש בשו"ת באינטרנט והסיבות לכך. נשתדל להתמקד בעיקר ביתרונות

ובחסרונות של כלי זה מצדו של הרב, ופחות ביתרונות ובחסרונות מצד השואל.

אני אישית התוודעתי למורכבות התקשורת האינטרנטית ומתן תשובות הלכתיות ומחשבתיות דרכה, בעת היותי משיב בארגון "חברים מקשיבים". מתוך ניסיון זה עלו לי כמה תובנות ואנסה להציען במאמר זה.

א. יתרונות

1. זמינות וחוסר טרחא

מעצם טבעו השו"ת האינטרנטי גורם לכך שהשואל אינו משועבד ללוח הזמנים של הרב כדי לשאול את השאלה, וביכולתו לשולחה בכל עת. נוסף על כך אין כל צורך מצד השואל לטרוח לחפש את הרב, אלא השאלה תגיע לרב בכל מקום שהוא נמצא בו.

יתרונות אלה גורמים לכך ששאלות רבות שאולי לא היו נשאלות בלי האינטרנט מגיעות לרב. ייתכן כי אותו אדם לא היה שואל את השאלה אם היה נדרש לצאת מביתו ולתור אחר הרב, או להתקשר ולחכות שהרב יסיים שיחה אחרת.

אין ספק שרב שאיננו רוצה לפספס שאלות בגלל עצלות או שכחה של השואל, שו"ת אינטרנטי הוא פתרון יעיל לכך.

יתרון נוסף הנובע מכך הוא יכולתו של הרב לשמור את עתותיו בידי ולייחד זמן קבוע ביום למתן תשובות באינטרנט, והוא איננו צריך לענות מיד.

2. האפשרות להישאר אנונימי

תופעת האנונימיות הקיימת במרחבי הרשת, מביאה עמה יתרונות וחסרונות. כעת נתמקד ביתרונות, ובהמשך נעסוק גם בחסרונות הנגרמים מהאנונימיות.

ניתן להבחין כי עולים לדיון עניינים רבים שבעבר לא העיזו להעלותם בפני מורי ההוראה. נושאים כגון נטיות הפוכות, אלימות במשפחה ועוד נושאים שהצניעות יפה להם, עולים פתאום לדיון ברשות הרבים. רבות משאלות אלו לא היו מגיעות כלל אל הרבנים לולא ביטחונן של השואל שלא יחשף.

אך לא רק נושאים אינטימיים יישאלו בזכות האנונימיות, גם שאלות פשוטות יותר יגיעו לפתחו של מורה ההוראה בזכות חוסר הצורך להיחשף. רבים מהשואלים אינם רוצים לשאול רב גם שאלות פשוטות מכיון שהם קנאים לפרטיותם, אך כאשר ישנה אפשרות לשלוח שאלה מבלי להזדהות, הם מרגישים נוח להפנות את שאלותיהם לרב. יוצא אפוא כי המדיה הדיגיטלית מאפשרת לרב לקבל יותר שאלות ולהתעסק בנושאים רבים יותר.

ב. חסרונות

בשו"ת משנה הלכות כתב שיש להימנע מלתת תשובה בטלפון בגלל כמה סיבות הנובעות מאופי השימוש בטלפון:¹

המציאות שכמה פעמים שהשואל על הטעלעפאן אינו מסביר השאלה כראוי, כי כן הדרך על הטעלעפאן לקצר, והמורה מבין מה שהוא אחר ממה שבאמת השאלה היא ופוסק לפי זה, ונמצא יוצא מכשול.

גם לפעמים המורה מחמת בהילות ומהירות הענין משיב שלא כהלכה ואחר זמן שוקל בדעתו ורואה שטעה... וכיון שאינו יודע מי השואל ולמי להשיב נמצא יוצא מזה מכשול לאותו זמן ולדורות, שאותו השואל ימסור דבר זה בשם המורה לאחרים ולו ולבניו.

ועוד בו שלישית, שכמה פעמים השואל שואל רק לקנטר את הרב במקומו שפסק בענין והוא רוצה להראות אחרת והולך ושואל לרב אחר.

גם כמתן תשובות באינטרנט ישנם כמה מכשולים בעקבות אופיו. נעמוד על כמה מהם:

1. הבנה לא מדויקת של המציאות

ברור שעל מנת לתת תשובה הלכתית נכונה, צריך לדעת מהי המציאות העומדת לפנינו. פרטים רבים יכולים להשפיע על התשובה שתינתן, כגון אם זו שעת הדחק, רמתו הדתית של השואל וכדו'.

בתקשורת האלקטרונית ישנם כמה גורמים המפריעים להבנה מדויקת של המציאות.

1 שו"ת משנה הלכות חלק יב סימן קכב.

חוסר היכרות עם השואל

כאמור, האינטרנט הוא מרחב אשר האנונימיות שולטת בו. אנשים מסתתרים מאחורי כינויים וזהויות בדויות ואף לא תמיד נדרשים כלל להזדהות. במצב כזה הרב יכול לקבל שאלה כאשר איננו יודע מי הוא באמת השואל. במצב כזה הרב אינו יודע למשל מהי רמתו הדתית או הכלכלית של השואל, ואם צריך להפיש בעבורו קולות או שמא ניתן להחמיר עליו.

אי אפשר לדעת גם את רמת הבנתו של השואל ואיזה סגנון של תשובה יתאים לו. חוסר ההיכרות עם השואל יכול לגרום לכך שהתשובה שתניתן תהיה נכונה לרוב האנשים, אך לשואל המסוים הזה היא אינה תשובה טובה.

תקשורת חד-צדדית

כאשר שאלה נשאלת ישירות, כגון בפני הרב או דרך הטלפון, הרב יכול לברר מיד פרטים נוספים מול השואל, אך כאשר השאלה נשאלת באינטרנט קשה לרב לדלות את הפרטים החסרים. הרב כמובן יכול לשלוח שאלות לבידור מדויק יותר של המציאות, אך אין כל ערובה לכך שהשואל יטרח לענות, וכך השאלה תישאר ללא תשובה.

יתרה מכך, נראה כי לרוב השואלים באינטרנט ישנה ציפייה לקבל תשובה מיד ואינם מעוניינים שיטריחו אותם בשאלות. ההרגשה של השואל דרך המחשב היא כמו מול כספומט. אדם שניגש לכספומט מצפה רק לקחת את הכסף ואינו מעוניין שישאלו אותו למה הוא צריך לו, ואם היה מעדיף הרבה שטרות קטנים או שטר גדול שקשה לפורטו. הוא פשוט רוצה לקבל את הכסף ללא הטרדה.

כך גם פעמים רבות השואל דרך המחשב, הוא רוצה תשובה בלי שיציקו לו וישאלו מעבר לפרטים שהוא רואה לנכון לפרוס בפני הרב. מתוך כך ייתכן שפרטים רבים חסרים לרב, ועיניו יראו רק את הפרטים שהשואל פירט בשאלה. פעמים רבות הפרטים יהיו חסרים מאוד, ושואל שאיננו תלמיד חכם יתמקד בפרטים חשובים פחות לפסיקת ההלכה וימעט בפרטים החשובים.

במצב כזה קשה מאוד לפסוק לאמיתתה של תורה.

שאלות לא מובנות

"למה יש דבר כזה שמיצווה ליקרוא על אדם שמת קריעת שמע?? מה המיצווה?"
"מה אפשר לעשות עם המידה שטלתנות?"

אלו דוגמאות אותנטיות לשאלות שלא ממש מובן למה התכוון המשורר... בשאלה הראשונה לא ברור על איזו מצווה מדובר. אין מצווה לקרוא קריאת שמע על אדם שמת. אולי הכוונה היא לקריאת שמע עם יציאת הנשמה, או שמא מדובר על כך שהאבלים קוראים את שמע מיד לאחר הקבורה כי עד כה הם היו אוננים, או שמדובר במנהג אחר הקיים במקומות מסוימים.

בשאלה השנייה אין מובן כיצד נפגש השואל בשתלטנות - אם הוא בעצמו שתלטן, או שמא יש לו חבר, הורה או בן זוג שתלטן.

לרב הנשאל אין באמת דרך לתת תשובה ראויה.

במצב כזה הוא יכול לנקוט כמה אסטרטגיות שונות: הוא יכול להמר ולהשיב לפי הבנה מסוימת, הוא יכול לענות תשובה מסורבלת שתנסה להתייחס לכל ההבנות הקיימות בשאלה, והוא יכול להעדיף לא להשיב על שאלה כזאת.

כל האפשרויות הללו אינן מעניקות ביטחון שהשאלה תיענה כראוי. לסיכום, התקשורת באינטרנט יכולה להסתיר מהרב מידע חיוני רב ולגרום לחוסר הבנה שישפיע על טיב התשובה.

2. תגוביות (טוקבקים)

אחת הבעיות באינטרנט, ההורסת כל חלקה טובה, היא התגוביות. התגוביות מאפשרת לכל אדם להגיב על דברים המתפרסמים באינטרנט. בדרך כלל התגובות מתפרסמות בעילום שם, כך שהמגיב מרשה לעצמו להתבטא בכוחות ואף בחוצפה. אם נצרף לכך את העובדה שבאינטרנט אין כל כך משמעות למעמדות ורעיון השוויון שולט בו, הרי שכל אדם יכול להגיב לתשובת הרב ולהיחשב בעיני הציבור כשווה לו. מתוך כך, הרב העונה באינטרנט עלול לאבד מהסמכותיות ההלכתית שלו בעקבות תגובה של ארחי פרחי.

נוסף על כך אדם יכול להגיב לתשובת הרב בחוצפה ולגנותו בפני כול, ולצערנו בעקבות כך יש מהציבור שכבר התרגלו לחזות בכיזיון תלמידי חכמים בשוויון נפש.

3. פרסום התשובות

הרב משה פיינשטיין² כתב שהתשובה שהוא נותן נכונה רק לעובדות שבאו לפניו, ואין ללמוד ממנה למקרה דומה שהתרחש במקום אחר. אף על פי כן נהגו רבנים כבר מימי קדם, והרב פיינשטיין בכללם, לפרסם את תשובותיהם בספרי שו"ת, ולכאורה אין בכך כל פגם.

אך ישנו הבדל אחד הגורם לבעייתיות בפרסום התשובות ברשת: אמנם ספרי השו"ת מונחים לפני הכול וכל הרוצה ליטול וללמוד מהם יבוא וייתול, אך עדיין מי שאין לו יד ורגל בלימוד ההלכה יתקשה למצוא דרך ספרים אלו תשובות לשאלותיו, ובעצם רוב הספרים הללו התפרסמו מלכתחילה למען תלמידי החכמים ולא להמון העם.

לעומת זאת, בעידן האינטרנט, פעמים רבות אדם יחפש תשובה לשאלתו במרחבי הרשת לפני הפנייה לרב, ובדרך כלל גם ימצא. לרוב מחפשי התשובות הנ"ל אין את היכולת לדמות מילתא למילתא ולהבחין בהבדלים הדקים שבין התשובות שמצאו לבין המקרה שעליו הם רוצים לברר. כך שפרסום התשובות דרך האינטרנט עלול לגרום לאנשים לטעויות הלכתיות.

ג. סיכום

סקירת חלק מהיתרונות והחסרונות כמתן תשובות דרך האינטרנט, מעלה את השאלה אם לרב כדאי לענות דרך האינטרנט או שמא עדיף להימנע משימוש בו. נראה כי אי אפשר לתת לשאלה זו תשובה ברורה. קרוב לוודאי שרב המשתמש באינטרנט ככלי לקבלת שאלות, יקבל שאלות שהוא לא היה מקבל בלעדיו, אך מנגד עמדנו על הבעיות העלולות להיגרם בטיב התשובה וביחס לרב בעקבות השו"ת באינטרנט.

2 אגרות משה יו"ד ח"ד סימן לה.

נראה כי רב המחליט בכל זאת לאפשר שישאלו אותו דרך האינטרנט, חשוב שיהיה מודע לחסרונות הקיימים בדרך זו, וייתן דעתו בכל תשובה ותשובה כיצד להתגבר עליהם, או לכל הפחות לצמצם נזקים.